

УДК 351.863:658/620.9

ВПЛИВ ТЛУМАЧЕНЬ ПОНЯТТЯ «ЗАГРОЗА» НА ВИБІР СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ СФЕРИ

**Є.І. Овчаренко, доктор економічних наук,
Східноукраїнський національний університет імені В. Даля**

© Овчаренко Є.І., 2016.

Стаття отримана редакцією 30.03.2016 р.

Вступ. Сучасний світ характеризується надмірною залежністю від енергетичних ресурсів. Відновлювальні джерела енергії допоки не відіграють помітної ролі у світовому енергетичному балансі, але на них спрямовані значні фінансові та інтелектуальні зусилля. Це призводить до недостатності відповідної уваги до галузей та підприємств, що концентруються на традиційних джерелах енергії. Серед останніх більш вигідне становище займають ті, які займаються видобутком та транспортуванням енергетичних ресурсів. У свою чергу, галузі та підприємства, що займаються трансформуванням одних видів енергетичних ресурсів у інші, знаходяться у значно гіршій фінансовій та технологічній ситуації. Стосовно більшості таких вітчизняних об'єктів ситуацію можна схарактеризувати як занепад. Зокрема, та частина української енергетики, що пов'язана з генерацією і транспортуванням електричної та теплової енергії в цілому, перебуває у катастрофічному стані.

Причини такого стану справ неоднозначні й неочевидні, як то може здатися на перший погляд. Суттєвий фінансовий та інвестиційний дефіцит є важливою обставиною, але не вирішальною. Основна частина проблем пов'язана з нечітким розумінням місця енергетичної галузі у структурі економіки країни й структурі створюваного ВВП.

Підприємства енергетичної сфери України знаходяться одночасно на перетині трьох векторів розвитку світової та національної економіки, що зумовлюють наявність у таких підприємств принципово різних завдань. По-перше, це забезпечення енергетичної безпеки держави, у тому числі за рахунок енергозбереження та зростання частки альтернативних джерел. По-друге, це тривіальне підвищення економічної та соціальної ефективності діяльності, необхідність зростання внеску до ВВП та збільшення сплачуваних податків та зборів. По-третє, це забезпечення екологічної безпеки держави за рахунок використання більш безпечних, але, як правило, значно дорожчих технологій. Одночасність застосування критеріїв організації діяльності, пов'язаних з усіма трьома векторами розвитку, у реальності призводить до абсолютного нерозуміння власних стратегій розвитку цими підприємствами. Не сприяє розв'язанню цих проблем досить неоднозначна структура прав власності на підприємства енергетичної сфери в Україні, які практично всі належать невеликій кількості олігархів. Бачення ж олігархів щодо стратегій розвитку здебільшого зведені до намагання отримати миттєву економічну вигоду. І коли постає питання розвитку шляхів та механізмів забезпечення економічної безпеки підприємств енергетичної сфери України на системній довгостроковій основі, то виявляється, що критерії такого розвитку потребують попереднього самостійного дослідження, результати якого можуть бути покладені в основу програм підвищення забезпеченості економічної безпеки підприємств енергетичної сфери. У межах таких актуальних досліджень окремо слід звернути увагу на еkleктику тлумачень поняття загрози економічній діяльності саме підприємств енергетичної сфери та впливу тих чи інших сукупностей загроз на обрання стратегії забезпечення економічної безпеки підприємства. Такий аспект висвітлено в цьому дослідженні.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Питанням визначення суті та структури загроз економічній діяльності підприємства присвячено дуже багато наукових праць. Зокрема, класичними вважаються дослідження таких вчених як, В.І. Головка, М.А. Бендиков, І.І. Циглик, Г.А. Саймон, Є. Раздіна, В.Л. Тамбовцев, В. Мак-Мак, С.Л. Меламедов, Ф.І. Євдокимов, І.В. Рябкіна, Є.А. Олейников, Г.В. Козаченко,

В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко. Згодом у межах найпоширенішого розуміння економічної безпеки підприємства як «...стану захищеності життєво важливих інтересів підприємства від реальних і потенційних джерел небезпеки або економічних загроз» [1] у безпекологічних дослідженнях було розроблено безліч тлумачень поняття загрози залежно від контексту застосування.

Найбільш універсальне визначення загрози надав Л. Коженювскі: «...загроза – це потенційна причина небажаного стану» [2]. Але надалі тлумачення поняття загрози стало більш залежним від тлумачення самого поняття економічної безпеки підприємства, що у кінцевому підсумку визначало вибір способів та механізмів використання загроз у процесі забезпечення економічної безпеки підприємства. Ця ситуація описана у літературі двома протилежними позиціями.

За В.Ф. Гапоненко, «... у першому випадку існує підприємство, що характеризується серед інших наявністю якогось виділеного параметра: структури, ефективного функціонування, життєво важливих інтересів, потреб існування, прогресивного розвитку тощо. Існують загрози цьому параметру – явища, здатні вплинути на нього небажаним чином. Якщо ж цей параметр захищений від загроз, то забезпечена і безпека підприємства. Іншими словами, спочатку передбачається наявність в об'єкта якогось основного, важливого параметра та обов'язкове існування загроз цьому параметру. Із цього робиться припущення, що коли цей параметр захищений від загроз, то це і є стан безпеки усього підприємства. При цьому критерій захищеності параметра часто відсутній, втім як і обґрунтування вибору саме цих параметра і критерію» [3, с. 170].

Інший випадок – це ситуація, коли: «... існує підприємство, у якого є свої цілі. Підприємство має певну внутрішню структуру (середовище) та існує в певному зовнішньому середовищі. Через певні властивості внутрішньої структури (середовища) підприємство має певну властивість, яку названо безпекою. Це означає, що коли зовнішнє середовище здійснює на нього негативний вплив у певних межах, то підприємство все одно функціонує і досягає своїх цілей. Утім як і у випадку, коли середовище не здійснює таких дій, тобто загроз. І якщо зміна зовнішніх умов не виходить за певні межі, то функціонування й досягнення підприємством своїх цілей гарантоване» [3, с. 171].

Тобто можна говорити, що існує певне методологічне протиріччя, яке дозволяє в принципі будь-що класифікувати як загрозу, і при цьому будь-який вплив зовнішнього середовища може означати наявність загрози, а може й не означати. Зрештою, це призвело до того, що кожне окреме дослідження з певним предметом, породжує як власне тлумачення загрози, так і власне розуміння її використання. На думку В.М. Гейця, «... багатьом із наукових визначень притаманна одна загальна риса: ідеологічно поняття «загрози, небезпеки, небажаних змін, непередбачених обставин» є «більш первинним», ніж поняття «економічна безпека», оскільки на них базується визначення останнього. Виходить певний парадокс: поняття загрози (економічній) безпеці є первинним стосовно поняття (економічної) безпеки. Тобто спочатку визначається якась дія на предмет, а вже потім і сам предмет. Насправді тут підсвідомо, ще на рівні визначень, закладена досить небезпечна точка зору – «коли визначимо, що існує загроза, тоді від неї і будемо захищати. Для аналізу та практичної діяльності із забезпечення безпеки часто дійсно зручніше спочатку припускати теоретично наявність можливої загрози, а вже потім шукати способи виявлення і протидії. Проте із цього не повинно витікати, що поняття економічної безпеки вторинне по відношенню до поняття загрози» [4, с. 40].

Постановка завдання. Не позбавлений вищезазначеної проблеми процес забезпечення економічної безпеки підприємств енергетичної сфери. Особливості внутрішнього й зовнішнього середовища діяльності цих підприємств, з одного боку, та триєдність векторів розвитку підприємств відповідної галузі вимагають методичної адаптації співвідносності поняття «загроза» з прийнятним для енергетичної сфери тлумаченням економічної безпеки підприємства. Погоджуючись з тим, що в загальному вигляді економічна безпека підприємства енергетичної сфери – це стан підприємства, який характеризується його здатністю виконувати притаманні функції для досягнення своїх цілей при існуючих загрозах, слід конкретизувати сутність та номенклатуру загроз економічній діяльності за умови принципової змінності вектора розвитку підприємства. Це завдання по суті є нерозв'язаним у сучасній економічній безпекології. Отже, **метою статті** є уточнення взаємовпливу тлумачень

поняття «загроза» на вибір стратегії забезпечення економічної безпеки підприємств енергетичної сфери.

Основний матеріал і результати. Предмет цього дослідження – не всі підприємства енергетичної сфери, а підприємства, що виробляють електричну та теплову енергію. Раніше ми відзначили, що саме ці підприємства знаходяться у найгіршому технологічному та фінансовому стані. Тому питання забезпечення економічної безпеки існування для них є питанням виживання.

Зовнішнє середовище діяльності цих підприємств має декілька суттєвих особливостей. Кількість спожитої електричної та теплової енергії залежить в основному від двох величин: валового внутрішнього продукту та чисельності населення в країні. Незважаючи на зниження ВВП останнім часом та відносно невелике споживання електроенергії населенням (приблизно 3000 кВт/год на рік на одну особу порівняно з країнами Європи, де таке споживання складає близько 8–12 тис. кВт/год. [5]) сукупний попит на електричну та теплову енергію залишається досить високим. Це пов'язано у першу чергу з одним із найвищих у світі рівнів енергоємності валового внутрішнього продукту. За даними [5], в Україні використовується близько 0,613 кг умовного палива на одну гривню ВВП. Вітчизняна економіка складається з дуже енергоємних виробництв, які здебільшого не схильні до енергозбереження. При цьому стан національної економіки не припускає швидкі структурні зміни у джерелах енергії. Дуже багато енергії витрачається на переробку самих енергетичних ресурсів і сировини.

За даними Держстату [6], первинне виробництво електричної та теплової енергії у 2012–2015 рр. є відносно стабільним і складає близько 25–26 млн. т. нафтового еквівалента, але при цьому останнім часом відбувається зменшення виробництва електричної та теплової енергії у абсолютному вимірі. Якщо у 2011–2013 рр. електроенергії вироблялося близько 200 млн. кВт/год, то у 2015 р. вже близько 160 млн. кВт/год. Виробництво теплової енергії зменшилося відповідно з 100 млн. Гкал у 2011–2013 рр. до близько 70 млн. Гкал у 2014–2015 рр. У цілому, це свідчить про гранично неефективне виробництво, втрати при транспортуванні тощо.

Внесок у ВВП підприємств, що виробляють електричну та теплову енергію, складає останніми роками близько 4 відсотків. З одного боку, це дуже багато, але можливості структурних перетворень обмежені монополізмом у цій сфері. Зокрема, близько 70% ТЕС в Україні, які виробляють близько чверті електроенергії, належать ДТЕК [7]. Отже, потенціал підприємств, що належать ДТЕК, використовується на розсуд його власників, а не відповідно до енергетичної стратегії держави. Тому паливно-енергетичний баланс України майже не змінюється за структурою передусім з причини використання в енергетичній сфері активів з дуже довгим життєвим циклом, реформування яких принципово не вигідне власникам.

Отже, дослідивши аспекти зовнішнього середовища діяльності підприємств енергетичної сфери, можна сформулювати перелік найбільш суттєвих загроз їхній економічній безпеці:

загострення відносин виробників та споживачів електричної та теплової енергії на фоні необґрунтованого підвищення вартості продукції та послуг;

посилення недобросовісної конкуренції за вітчизняні первинні енергоресурси та зростання впливу окремих постачальників сировини;

відсутність зростання обсягів енергоспоживання;

поглиблення регіональних диспропорцій енергоспоживання та платоспроможності споживачів;

залежність від державної політики надання субсидій на оплату електричної та теплової енергії;

неможливість впливати на ресурсну базу власного виробництва;

відсутність суттєвих інвестицій у галузь;

нечіткість законодавства щодо відносин у ланцюзі «виробник – постачальник (транспортувальник) – споживач».

Що стосується загроз, породжених внутрішнім середовищем діяльності підприємств енергетичної сфери, то вони є практично типовими:

зношеність необоротних активів;

застарілі енергоємні технології виробництва;

величезні втрати при транспортуванні;

низька платіжна дисципліна споживачів;

відсутність ліквідного майна для залучення комерційних кредитів;
низький кадровий та інтелектуальний потенціал;
застарілі системи управління виробництвом, фінансами та відносинами з клієнтами.

Звісно, це далеко не повний перелік загроз економічній безпеці підприємств, але на їх прикладі можна зрозуміти, що, по-перше, забезпечення прийнятного рівня економічної безпеки – завдання майже нездійсненне та, по-друге, загрози носять динамічний характер і можуть змінювати власну спрямованість та важливість залежно від сукупності, у межах якої вони розглядаються. Наведемо простий приклад. Такі фактори, як демонополізація постачальників енергетичної сировини та постачальників електричної та теплової енергії, розвиток альтернативних джерел енергії тощо можуть виступати одночасно засобами підвищення енергетичної безпеки та загрозами економічній ефективності підприємств енергетичної сфери. Тобто одні і ті ж фактори можуть бути загрозами щодо одного вектора розвитку підприємства енергетичної сфери та можливостями щодо іншого вектору. Це цілком природна ситуація, але вона унеможливує розроблення, адаптацію та застосування традиційних стратегій забезпечення економічної безпеки підприємства, до яких ми відносимо реактивну, проактивну та перспективну.

Проблему може бути розв'язано на методологічному рівні за рахунок розроблення специфічних правил узгодження загроз економічній безпеці підприємств енергетичної сфери. До таких правил ми віднесли такі.

Правило перше. Визначенню сукупності загроз завжди повинно передувати встановлення аксіологічної бази застосування цих загроз. Потрібно чітко розуміти, що загроза є суб'єктивно усвідомлюваною категорією і тому повинна визначатися через експлікацію небезпечної ситуації, у якій може опинитися підприємство [8]. Саме через усвідомлення загрози й вимірювання її ступеня може бути здійснений перехід від стану безпеки до стану небезпеки, або навпаки. Якщо поняття загрози виключити з цього логічного ланцюжка, стане незрозуміло, де межа між безпекою та небезпекою. Тому саме динамічність загроз зумовлює сутнісну рухливість у дихотомії «безпека–небезпека». На практиці це означає, що спочатку повинні бути визначені атрибути об'єкта безпеки, сформоване розуміння про те, які властивості визначають економічно безпечний стан функціонування підприємства, а які свідчать про перебування підприємства у стані економічної небезпеки. На основі цього може бути сформована сукупність критеріїв економічно безпечного функціонування, за допомогою котрих можна встановити чітку межу між станами безпеки та небезпеки на підприємстві. Лише потім можуть бути досліджені та структуровані сукупності загроз, через усвідомлення яких можна констатувати перехід вищевказаної межі.

Правило друге. В умовах одночасної дії декількох векторів розвитку підприємства, як у випадку з енергетичними підприємствами, де таких векторів є як мінімум три, обов'язково повинні розроблятися окремі правила узгодження загроз за напрямками, характером та силою дії. Проблема полягає у тому, що вектори розвитку є антагоністами і надання переваги якомусь із них при визначенні стратегії забезпечення економічної безпеки підприємства одразу створює новий клас загроз для підприємства – принципова невідповідність поведінки підприємства іншим двом векторам розвитку. Наприклад, намагання забезпечити економічну ефективність енергетичного підприємства практично унеможливує досягнення підприємством сучасних екологічних стандартів, що коштує дуже недешево. З іншого боку, повноцінне залучення енергетичних підприємств до виконання вимог сучасної доктрини енергетичної безпеки на національному та світовому рівнях взагалі ставить під сумнів доцільність їхнього існування у поточному технологічному стані. Тобто який би з трьох векторів розвитку не обрало підприємство, інші два вектори стають джерелами потужних загроз. Отже, правила узгодження загроз на підприємстві окреслюються функціональною взаємозалежністю загальної стратегії функціонування та розвитку підприємства та стратегії забезпечення економічної безпеки підприємства. Просте визначення номенклатури та структуризація загроз економічній діяльності енергетичного підприємства не дає можливості ані визначити критерії економічно безпечного функціонування підприємства, ані сформулювати ефективну стратегію забезпечення його економічної безпеки.

Правило третє. Еклектика загроз економічній діяльності енергетичного підприємства, пов'язана з багатовекторністю його розвитку, створює ситуацію, коли енергетичне підприємство не може досягти постійно прийнятного стану економічної безпеки в принципі.

Будь-який набір загроз, покладений в основу забезпечення економічної безпеки, з одного боку, ніколи не буде повним, а, з іншого – такий частковий набір стає каталізатором для прояву інших загроз, поява яких зумовлена саме наданням домінуючого характеру певній частковій сукупності загроз. Тому базовою стратегією забезпечення економічної безпеки підприємства, у випадку енергетичного підприємства, може бути лише реактивна з переходом на проактивну. Це вимагає певного організаційного устрою для служби економічної безпеки підприємства чи її функціонального аналогу. Застосування перспективної стратегії зумовлює відносну усталеність організаційного устрою як-то, наприклад, лінійно-функціональний устрій. Але реактивну стратегію неможливо реалізовувати за допомогою жорстко зафіксованого устрою. Реактивна стратегія потребує гнучкого складу та структури служби, що здатна миттєво формувати певну сукупність фахівців, кваліфікація і досвід яких є найбільш відповідними для ситуаційної реакції на прояв певної загрози. Відповідно рекомендується до використання у службі економічної безпеки енергетичного підприємства матричної або проектної організаційної структури, гнучкої за своїм сенсом. Лише у такому випадку можна буде дотримуватися двох перших правил узгодження загроз.

Висновки. Забезпечення економічної безпеки енергетичних підприємств є вкрай залежним від вихідної постановки завдання щодо спрямування загального розвитку підприємства. Сучасні умови розвитку є тривимірними і включають у себе економічну, енергетичну та екологічну складові. Критерії розвитку, що породжуються кожною із цих складових, є взаємопротирічними. Це робить неможливою просту структурування загроз економічній діяльності підприємства як основу розроблення певної стратегії забезпечення економічної безпеки. Із цією метою необхідне розроблення більш складних механізмів, правил і процедур виявлення та узгодження загроз економічній діяльності підприємства, що базуються й ураховують розбіжності у тлумаченнях самого поняття загрози економічній діяльності. Такі розбіжності визначають не лише сутність правил узгодження, але й впливають на вибір стратегії забезпечення економічної безпеки підприємств енергетичної сфери. Напрямами подальших досліджень у визначеному проблемному полі є практичні аспекти розроблення та застосування різноманітних алгоритмів узгодження сукупності загроз.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шлыков В. Экономическая безопасность предприятия (во что обходится хозяйствующим субъектам защита собственности и способы минимизации возможных потерь) / В. Шлыков // РИСК. – 1997. – № 6. – С. 61–63.
2. Коженювські Л. Безпека менеджерів. Суб'єктивні та об'єктивні аспекти безпеки / Л. Коженювські // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 6 (48). – С. 86–94.
3. Гапоненко В. Ф. Экономическая безопасность предприятий. Подходы и принципы / В. Ф. Гапоненко, А. Л. Беспалько, А. С. Власков. – М.: Издательство «Ось-89», 2007. – 208 с.
4. Геєць В. М. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: [монографія] / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. З. Клебанова; за ред. В.М. Геєця. – Х. : ІНЖЕК, 2006. – 240 с.
5. Энергобизнес: еженедел. информ.-аналитич. журн. / гл. редак. Н. Школьная. – 1997. – К. : 2016, Еженедельно. – №3. – 19.01.16.
6. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Київ : 2016. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Назва з екрана.
7. Генерація електроенергії [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. — Київ : Компанія ДТЕК, 2016. – Режим доступу: <http://www.dtek.com/uk/our-operations/electric-power-generation#>. VuIz0AePZt. – Назва з екрана.
8. Овчаренко Є. І. Система економічної безпеки підприємства: формування та цілепокладання: [монографія] / Є. І. Овчаренко. — Лисичанськ : «ПромЕнерго», 2015. – 483 с.

UDC 351.863:658/620.9

Ovcharenko Ievgen Ivanovich, Economy Science Doctor, Head of the Marketing Department. Volodymyr Dahl East Ukrainian National University. **Influence of interpretation of the concept «threat» on the choice of strategy of providing economic security of the enterprises of the power sphere.** The perspective of definition and coordination of sets of actual threats of

economic security of the power enterprises is considered. Aspects of influence of interpretation of the concept «threat» at choice of strategy of providing economic security of the power enterprises are defined. Rules of coordination of threats of economic security of the power enterprises at adaptation of the chosen strategy of providing economic security of the enterprise are developed.

Keywords: threat, economic security, power enterprise, strategy.

УДК 351.863:658/620.9

Овчаренко Евгений Иванович, доктор экономических наук, доцент, заведующий кафедрой маркетинга. Восточноукраинский национальный университет имени Владимира Даля. **Влияние толкований понятия «угроза» на выбор стратегии обеспечения экономической безопасности предприятий энергетической сферы.** Рассмотрена проблематика определения и согласования совокупностей актуальных угроз экономической безопасности энергетических предприятий. Определены аспекты влияния толкований понятия «угроза» на выбор стратегии обеспечения экономической безопасности энергетических предприятий. Разработаны правила согласования угроз экономической безопасности энергетических предприятий при адаптации избранной стратегии обеспечения экономической безопасности предприятия.

Ключевые слова: угроза, экономическая безопасность, энергетическое предприятие, стратегия.

УДК 351.863:658/620.9

Овчаренко Євген Іванович, доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри маркетингу. Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. **Вплив тлумачень поняття «загроза» на вибір стратегії забезпечення економічної безпеки підприємств енергетичної сфери.** Розглянуто проблематику визначення та узгодження сукупностей актуальних загроз економічній безпеці енергетичних підприємств. Визначено аспекти впливу тлумачень поняття «загроза» на вибір стратегії забезпечення економічної безпеки енергетичних підприємств. Розроблено правила узгодження загроз економічній безпеці енергетичних підприємств при адаптації обраної стратегії забезпечення економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: загроза, економічна безпека, енергетичне підприємство, стратегія.